

NAVOIY LIRIKASI

Kamolova Xurshidaxon Nurmuhammadovna

*IIV Namangan akademik litseyi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Alisher Navoiy lirikasining sharq xalqlari adabiyotidagi muhim o'rni, ijodkorlarning mutafakkir asarlariga bo'lgan ijobiy munosabati va ulardan ilhomlangan holda yozgan asarlariga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Navoiy merosi, o'zbek yoki turkiy xalqlar adabiyoti, sharq so'z san'ati, tazkira, Navoiy uslubi.

O'zbek xalqining mutafakkir shoiri Alisher Navoiy sharq adabiyoti doirasiga turkiy xalqlar adabiyotining buyuk vakili sifatida kirib bordi. Ahmad Yassaviy, Yusuf Xos Hojib kabi adabiyot namoyandalari meroslari vositasida Sharqda o'z nufuzini ko'rsata boshlagan turkiy adabiyot Navoiy dahosi bilan arab va fors tillaridagi adabiyotlar qatoridagi o'zining mustahkam o'rnini egalladi. O'z ijodi bilan o'zbek va turkiy tildagi adabiyotlarni durr-u gavharlar bilan jilolagan, uning taraqqiyotiga tamal toshi qo'ygan Alisher Navoiy sharq adabiyotini butun dunyoga tanitgan buyuk allamalardan sanaladi. Zotan, "o'zida ham liriklik, ham epiklik, ham olimlik, ham davlat arbobi qobiliyatlarini muvaffaqiyatli mujassamlashtirgan takrorlanmas, ajoyib talantlardan biri bo'lgan" bu ulug,, shaxs butun faoliyati davomida Sharqdagi hamma adabiyotlarning o'zaro aloqalar yo'li bilan bir-birlarini boyitib borishlari, yangi ijodiy kashfiyotlarga erishuvlari tarafdori bo'lgan. O'zi turkiy tilidagi adabiyotning eng yaxshi namunalarini yaratib, boshqa so'z san'atkorlarini ham shu ijodiy yuksaklikka erishuvga chaqirdi. Navoiyning lirika sohasidagi Sharqning o'ziga xos san'at olamini tashkil qilgan mahorat maktabiga aylandi va katta kashfiyotlarga yo'l ochib berdi. Shoir bu sohada "o'ziga hos novatorlik yarata olmaganda uning asarlari bu qadar ulug,, ahamiyat kasb eta bilmas edi". [1.143] Darhaqiqat, ulug,, shoirning g'azal va muxammaslari, ruboiy, qit'a hamda soqiynomalarida "Faylasuf shoirning o'ziga xos shaxsiyati va mushohada quvvati, ijtimoiy pozitsiyasi hamda poetik qudrati nazarga tashlanib turadi". [2.109] Navoiy asarlari so'z san'atining yuksak g'oyalar ifodalangan oliy namunasi bo'lishi bilan birga mukammal adabiy til namunasi. Navoiy asarlari tilining boy va go'zalligi shundaki, unda oddiy so'zlashuvda kundalik turmushda ishlatiladigan so'zlardan tortib turli ilmu fanlarga oid atamalargacha juda aniq va o'rinli ravishda istemol qilingan. Navoiy tilidagi so'zlar ko'lam jihatidagina emas, rang-baranglik jihatidan ham diqqatga sazovordir. Navoiy tilning lug'aviy boyligini oshirishda turkiy va o'zlashma so'zlardan samarali foydalangan. Alisher Navoiy

o'zidan keyingi nafaqat o'zbek yoki turkiy xalqlar adabiyoti, balki butun sharq so'z san'atiga kuchli ta'sir o'tkazgan, badiiy tafakkur taraqqiyotida alohida davrni, yuksak bosqichni tashkil etadigan favqulodda iste'dod sohibidir. Sharq so'z san'ati o'zigacha erishgan barcha yutuqlarni o'zida mujassam etgan va uni yanada rivojlantirib, betakror badiiyat durdonalari bilan boyitgan mutafakkir shoir ijodi, xususan, turkiy adabiyot uchun etalon edi. Bu samarali ta'sirdan biror-bir turkiy xalq adabiyoti xoli emas. Bu adabiyotlarda Navoiyni o'ziga ustoz deb bilmagan, unga ergashmagan, undan ta'sirlanmagan, mahorat sabog'ini olmagan qalam ahli yo'q, desak sira mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Turklar ham, uyg'urlar ham, ozarbayjonlar ham, qozoqlar ham, qirg'izlar ham, turkmanlar ham, tatarlar ham, boshqirdlar ham, qoraqalpoqlar ham Navoiyni o'z shoirlari deb biladilar va o'z mumtoz adabiyotlarining zabardast namoyandasi sifatida o'rganadilar. Chunki u bu xalqlardan barchasining milliy so'z san'ati ravnaqiga katta hissa qo'shgan. Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois" tazkirasida ta'sirida Turkiyada tazkirachilik rivojlanib, 30 dan ziyod tazkiralari yaratilgan. Sahiyning "Hasht bihisht" (1538), Latifiyning "Tazkirat ush-shuaro" (1546), Oshiq Chalabiyning "Mashohir ush-shuaro" (1568) tazkiralari ular orasida mashhurlaridir. Aynan tazkiranavislar "Hofizi Ajam va Muhyining "Navoiy uslubiga yaqin xushoyanda guftori" bo'lgani; Shohiyi Sharqiy sherlarining "Navoiy uslubi"ni eslatishi; Jamiliyning "aksar ashorining Navoiy yo'lida" bo'lganligi; Niyoziyning "Navoiy ruhida sherlar yozgan"ligini takidlashadi. Shuningdek, Piri Chalabiy va Azmiy Afandining "Navoiy shevasi"da she'rlar aytgani; Fuzuliyning "Navoiy uslubiga yaqin bir tarzi dilfirib va uslubi ajib"i bo'lganligi va "navoiyona" sherlar yozganligi aytiladi. Shuningdek, Ahdiy Fayziy Chalabiyning "Navoiy taqlidida maqbuli jumhur" bo'lganligini; Farog'iyning "Adoyi Navoiyda farahbaxsh"ligini; Shuhudiy, Saboiy, Zoyimiy va Zuhdiyning "Navoiyda mohir" ekanligini; G'iyosiy va Ulumiyning "tarzi Navoiyda jahd" ko'rsatganligini e'tirof etishadi". Fuod Ko'pruli "Alisher Navoiy", Ali Nihod Tarlan "Alisher Navoiy hayoti va asarlari", Ogoh Sirri Lavand "Alisher Navoiy: hayoti, san'ati va shaxsiyati", Kamol Eraslon "Nasoyim ul-muhabbat"ning matn va til xususiyatlari", Yusuf Chetindog., "Alisher Navoiy", "Alisher Navoiy va usmonli she'riyati" kabi salmoqli tadqiqotlar yaratdilar. Jumladan, Ko'pruli Navoiy "faqatgina O'rta Osiyo turkiylarining, ya'ni o'zbek adabiyotining buyuk shoiri bo'libgina qolmagan, uning asarlarini yuz yillardan beri turk dunyosining har tarafida, Onado'li va Rum elida, Ozarbayjonda, Eronda, Iroqda, Qrimda, Volga bo'ylarida, turkmanlar orasida, hattoki Hindistondagi turk saroylarida o'qilgan" deb yozadi. Turkiya matbuotida Navoiyga bag'ishlab yuzlab maqolalar e'lon qilingan. Dunyo olimlarining shoir haqidagi tadqiqotlari tarjima qilinib chop etilgan. Jahon Oqquyujining ma'lumot berishicha, Turkiyada Navoiy asarlarining 100 dan ziyod qo'lyozmalari saqlanadi. Alisher Navoiy hali hayotligidayoq uyg'urlar orasida mashhur bo'lib, ular buyuk shoirni "she'riyat piri" deb ulug'lashadi. Asarlari

qo'lyozmalari ko'plab ko'chirilgan, maktab va madrasalarda o'qitilgan. Jumladan, shoir vafotidan ikki oy o'tiboq Kuchar madrasasida "Xazoyin ulmaoniy" to,,liq ko,,chirilgan. 1700-yilda u yana 2 marta kitobat qilingan. 1557-yilda ham "Chordevon" ko'chirilgan. Navoiy asarlarini ko'chirish bilan shug'ullanadigan maxsus xattotlik maktabi yuzaga kelgan. Bu maktab Markaziy Osiyoda Koshg,,ar xattotlik maktabi nomi bilan mashhur. Xususan, Yorkent xonligi (1514–1678) davrida shoir asarlari ko'plab ko'chirilgan. Abdurashidxon zamonida uning saroyi Navoiy asarlarini ko'chirish va kitobat qilish markaziga aylangan. Shinjonda shoir asarlarining 400 ta qo'lyozmasidan foydalanilganligi, Navoiy asarlarini o'z ichiga olgan 150 ta qo'lyozmaning mavjudligi ham shoir asarlarining uyg,,urlar orasida keng tarqalganini ko'rsatadi. Navoiy asarlari uyg,,ur adabiyotida yangi-yangi an'analarining kirib kelishiga vosita bo'ldi. Navoiy "Xamsa"sini o'rganish natijasida uyg'ur adabiyotida ham xamsachilik an'anasi paydo bo'ldi. Nizoriy, Turdi, G'aribiy, Navro'zoxun Ziyoiy kabi uyg'ur shoirlari bu an'anani davom ettirib, yangi-yangi asarlar yaratish niyatida bo'ldilar. Uyg,,ur adabiyotida paydo bo'lgan bu yangiliklarning ko'pi Navoiy asarlarining natijasida yuzaga kelganligi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ro'zmonova R. Alisher Navoiy an'analarining usmonli turk she'riyatiga ta'siri. Nomzodlik dissertasiyasi avtoreferati. Toshkent, 2011.
2. Solihova H. Alisher Navoiy va uyg'ur adabiyoti. – Andijon, 1994.
3. Adilovna, Q. S., & Ozodovich, X. A. (2021). REQUIREMENTS FOR THE PREPARATION OF INTERIORS IN SECONDARY SCHOOLS. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 2(11), 74-77.
4. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 11(1), 71-79.
5. Шаропов, Б. Х., Хакимов, С. Р., & Рахимова, С. (2021). Оптимизация режимов гелиотеплохимической обработки золоцементных композиций. Матрица научного познания, (12-1), 115-123.
6. Ювмитов, А. С., & Хакимов, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 10(2), 14.